त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

सत्र प्रणालीमा आधारित

एमा.ए. नेपालीको पाठ्यक्रम,

२०७०

मूल नेपाली विषय समिति

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

नेपाल

17 FEB 2014

सत्र प्रणालीमा आधारित

एम.ए. नेपालीको पाठ्यक्रम,

२०७०

१. पाठ्यक्रमको उद्देश्य

(क) पाठ्यक्रमको तहगत उद्देश्य

नेपाली विषयको एम.ए. तहको पाठ्यक्रमको तहगत उद्देश्य निम्नानुसारको उच्चस्तरीय जनशक्तिको उत्पादन गर्नु हुने छ :

१) उच्च शिक्षासँग सम्बद्ध विभिन्न शैक्षिक संस्थामा नेपाली विषयका शिक्षकका रूपमा प्राध्यापन गर्न सक्ने,

२) नेपाली साहित्यका साथै नेपाली भाषा र लोकसाहित्यका विभिन्न पक्षको विवेचना समीक्षा र शोधकार्य गर्न सक्ने,

३) नेपाली भाषा, साहित्य र वाङ्मयसँग सम्बद्ध विभिन्न संस्थामा नेपाली विशेषज्ञका रूपमा काम गर्न सक्ने,

४) साहित्यिक पत्रपत्रिका र पुस्तकको सम्पादन गर्न सक्ने,

५) नेपाली साहित्यका विभिन्न विधामा स्तरीय रचना गर्न सक्ने,

६) नेपाली विषयमा दर्शनाचार्य उपाधिका निमित्त आधारभूत शैक्षिक पूर्वयोग्यता प्राप्त गर्ने ।

(ख) पाठ्यक्रमको विषयगत उद्देश्य

उपर्युक्त तहगत उद्देश्य प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा यस पाठ्यक्रममा निर्धारित विभिन्न पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्न लिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुने छन् :

१) नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका विभिन्न पक्ष वा विधाका सम्बन्धमा उच्चस्तरीय ज्ञान प्राप्त गर्न र त्यसको प्रयोग गर्न,

२) नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका ऐतिहासिक तथा सैद्धान्तिक पक्षको विस्तृत ज्ञान प्राप्त गरी त्यसका आधारमा नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यको व्याख्या, विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन गर्न,

३) शोधविधिको ज्ञानका साथै नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यसम्बन्धी शोधकार्य गर्न,

४) नेपाली साहित्यमा प्रतिविम्बित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सामाजिक जीवनका बहुमुखी छवि र मानव अन्तस्करणका सूक्ष्मतम भावको आस्वादनद्वारा स्वस्थ, सन्तुलित र उच्चतम जीवन संस्कारतर्फ अभिमुख हुन,

५) नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका विशेषज्ञका रूपमा समाजमा उत्तरदायित्व वहन गर्न र नेपाली भाषा साहित्यमा सृजनात्मक, समालोचनात्मक तथा अनुसन्धानात्मक कार्य गर्न,

६) नेपाली भाषामा प्रकाशित हुने पत्रपत्रिका र पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरूको सम्पादन गर्न,

७) नाटक, रङ्गमञ्च र रङ्गकर्मबारे आधारभूत ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न ।

२. नेपाली एम. ए. तहका निम्ति प्रवेश योग्यता तथा भर्ना

क) त्रि.वि. वा मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट कम्तीमा ३०० पूर्णाङ्कको मूल नेपाली विषय लिई स्नातक तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्ति तोकिएको आधार र प्रवेशसम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरी एम. ए. तहमा भर्ना हुन सक्ने छन् ।

ख) स्नातक तह उत्तीर्ण गरी त्रि.वि. द्वारा विदेशीहरूका लागि निर्धारण गरेको नेपाली विषयको तिन वर्षे डिप्लोमा उत्तीर्ण गरेका विदेशी छात्र / छात्राहरू पनि प्रवेशसम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरी यस तहमा प्रवेश हुन सक्ने छन् ।

१७ FEB 2014

३ एम.ए. तहको नेपाली विषयको पाठ्यक्रमको रूपरेखा

पहिलो सत्र

४५१ सामान्य भाषाविज्ञान- (क्रे.आ.-४)
४५२ संस्कृत काव्यशास्त्र- (क्रे.आ.-३)
४५३ पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त (क्रे.आ.-२)
४५४ लोकसाहित्य (क्रे.आ.-२)
४५५ आधुनिक नेपाली निबन्ध (क्रे.आ.-२)
४५६ आधुनिक नेपाली फुटकर कविता (क्रे.आ.-३)
जम्मा (क्रे.आ.=१६)

दोस्रो सत्र

४५७ ऐतिहासिक तथा समाज भाषाविज्ञान (क्रे.आ.-२)
४५८ नेपाली समालोचना- (क्रे.आ.-१)
४५९ पाश्चात्य साहित्यका समालोचना पद्धति -(क्रे.आ.-३)
४६० पूर्वआधुनिक नेपाली साहित्य (क्रे.आ.-३)
४६१ आधुनिक नेपाली नाटक (क्रे.आ.-३)
४६२ चलचित्र सिद्धान्त (क्रे.आ.-१)
४६३ आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य (क्रे.आ.-३)
जम्मा (क्रे.आ.=१६)

तेस्रो सत्र

४६४ आधुनिक नेपाली कथा (क्रे.आ.-३)
४६५ पूर्वीय दर्शन (क्रे.आ.-२)
४६६ आधुनिक नेपाली महाकाव्य- (क्रे.आ.-३)
४६७ साहित्येतिहास सिद्धान्त-(क्रे.आ.-१)
४६८ नेपाली साहित्यको इतिहास-लेखन (क्रे.आ.-१)
४६९ पाठ सम्पादन (क्रे.आ.-२)
४७० शोध विधि (क्रे.आ.-२)
४७१ सृजन विधि (क्रे.आ.-१)
४७२ भाषिक अध्ययन परम्परा (क्रे.आ.-३)[1]

वा

४७३ नाटककार बालकृष्ण सम र उनका नाट्यकृति (क्रे.आ.-३)

वा

४७४ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका कविताकृति (क्रे.आ.-३)

वा

४७५ नाटककार विजय मल्ल र उनका नाट्यकृति (क्रे.आ.-३)

वा

४७६ कवि मोहन कोइराला र उनका कविताकृति (क्रे.आ.-३)
जम्मा (क्रे.आ.=१८)

१. पाठ्यांश ४७२ लिने विद्यार्थीहरूले पाठ्यांश ४७८ मात्र लिन पाउने छन् । पाठ्यांश ४७३, ४७४, ४७५ र ४७६ लिने विद्यार्थीहरूले पाठ्यांश ४७९, ४८०, ४८१ र ४८२ मध्ये कुनै एक पाठ्यांश लिन सक्ने छन् ।

चौथो सत्र

४७७ आधुनिक नेपाली उपन्यास (क्रे.आ.-३)

४७८ भाषिक अध्ययनका प्रमुख पद्धति (क्रे.आ.-३)

वा

४७९ आख्यानकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ.-३)

वा

४८० आख्यानकार भवानी भिक्षु र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ.-३)

वा

४८१ आख्यानकार पारिजात र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ.-३)

वा

४८२ आख्यानकार ध्रुवचन्द्र गौतम र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ.-३)

४८३ शोधपत्र (क्रे.आ.-२+४=६)

वा

४८४ सृजनपत्र (क्रे.आ.-२+४=६)

जम्मा क्रे.आ. = १२

जम्मा (क्रे.आ.= १६+१६+१८+१२ = ६२)

४. शिक्षण विधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रयोग हुने शिक्षण विधिलाई दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। अधिकांश पाठ्यवस्तुहरू अध्यापन गर्न प्रयोग गरिने शिक्षण विधिलाई साधारण शिक्षण विधिमा राखिएको छ भने कुनै निश्चित एकाइअन्तर्गतका पाठ्यवस्तु अध्यापन गर्न प्रयोग गरिने शिक्षण विधिलाई विशिष्ट शिक्षण विधिअन्तर्गत राखिएको छ।

४.१ साधारण शिक्षण विधि

प्रत्येक एकाइमा आवश्यकतानुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण विधिको उपयोग गरिनेछ। एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, तालिका र आरेखहरूको पनि उपयोग गरिने छ।

४.२ प्रायोगिक कार्यका लागि शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ। यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार वितरणको नमुना निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि	पाठ्यभार-
एक	*	अध्ययन पत्र लेखन	
दुई	*	समूहकार्य र कक्षा प्रस्तुति	
तिन	*	परियोजना कार्य र गोष्ठीपत्र	
चार	*	अध्ययन पत्रलेखन (व्यक्तिगत र समूहगत)	
पाँच	*	छलफल र प्रस्तुति	
छ	*	द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन	
सात	*	समूहकार्य र कक्षा प्रस्तुति	

यसका निम्ति थप शिक्षण विधि विषय शिक्षकले पनि निर्धारण गर्न सक्ने छन्। एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन्।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

उपर्युक्त पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुने छः

(१) आन्तरिक मूल्याङ्कन

(२) सत्रान्त परीक्षा

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्याइएको छ। उक्त मूल्याङ्कन कार्य सम्पन्न गर्न निर्दिष्ट पाठ्यवस्तुअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ :

(क) उपस्थिति -५ अङ्क

(ख) शिक्षण सिकाइमा सहभागिता -५ अङ्क

(ग) *पहिलो आन्तरिक मूल्याङ्कन-१० अङ्क

(घ) **दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कन-२० अङ्क

पहिलो र दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनमा निम्न किसिमका कार्यहरू समावेश गर्न सकिने छ :

(क) पहिलो आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि· गृहकार्य/पुस्तकालय कार्य/पुस्तक वा लेख पुनरवलोकन, कक्षागत सुधार परीक्षा।

(ख) दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि परियोजना कार्य, अवस्था/घटनाको अध्ययन, गोष्ठी, क्षेत्रकार्य, व्यक्तिगत वा समूहगत प्रतिवेदन लेखन, द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन, पूर्वाध्ययन, पुनरवलोकन र अभिलेखीकरण तथा आन्तरिक परीक्षा आदि।

उपर्युक्त पहिलो तथा दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनका निम्ति विषयको प्रकृति हेरी सम्बद्ध शिक्षकले कुनै एक वा एक भन्दा बढी पद्धतिको निर्धारण गर्न सक्ने छन्।

टिप्पणी : आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्राप्ताङ्क सत्रान्त परीक्षामा प्राप्त अङ्कको २० प्रतिशतभन्दा बढी भएमा २० प्रतिशतको अन्तरभित्रै समायोजन गरिने छ।

५.२ सत्रान्त परीक्षा

(क) सत्रान्त परीक्षा त्रिवि मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायबाट लिइने छ।

(ख) सत्रान्त परीक्षामा सहभागी हुनका लागि सबै आन्तरिक मूल्याङ्कन परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने छ।

(ग) सत्रान्त परीक्षामा सहभागी हुनका लागि ८०% उपस्थिति अनिवार्य हुने छ।

(ग) ३ क्रे. आ. र सो भन्दा माथिका पाठ्यांशको सत्रान्त परीक्षाको समय ३ घण्टा र सोभन्दा कम क्रे. आ. का पाठ्यांशको परीक्षा साढे एकघण्टाको हुने छ।

(घ) सत्रान्त परीक्षाका लागि विस्तृत उत्तरात्मक, संक्षिप्त उत्तरात्मक, प्रायोगिक / बोधात्मक / सप्रसङ्ग व्याख्यात्मक तथा वस्तुगत प्रकृतिका प्रश्नहरू सोधिने छन्।

(ङ) विस्तृत उत्तरात्मक तथा संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा वैकल्पिक प्रश्नहरू रहने छन् भने प्रायोगिक / बोधात्मक / सप्रसङ्ग व्याख्यात्मक प्रश्नमा वैकल्पिक प्रश्नहरू रहने छैनन्। एउटा प्रश्नको

उत्तरका लागि दुई वटा, दुई वटा प्रश्नका लागि तिन वटा र तिन वटा प्रश्नका लागि पाँच वटाको अनुपातमा वैकल्पिक प्रश्नहरूको व्यवस्था हुने छ ।

(च) सप्रसङ्ग व्याख्याका लागि दिइने प्रश्नहरूमा स्रोतसन्दर्भ खुलाइने छ ।

६. श्रेणी निर्धारण

प्रत्येक सत्रको अन्त्यमा सत्रान्त परीक्षा प्रणालीअनुसार परीक्षा लिइनेछ । प्रत्येक सत्रका निम्ति निर्धारित प्रत्येक पाठ्यांशमा न्यूनतम ५०% अङ्क प्राप्त गरी उत्तीर्ण हुनुपर्ने छ र ५०% भन्दा माथिल्लो अङ्क प्राप्त गर्ने परीक्षार्थीको अक्षर प्रणाली अनुसार देहायको प्रतिशतका आधारमा श्रेणी निर्धारण हुनेछ :

८५% वा सोभन्दा बढी– A (उत्कृष्टतम)

८०% वा सोभन्दा बढी– A⁻ (उत्कृष्ट)

७५% वा सोभन्दा बढी– B⁺ (उत्तम)

७०% वा सोभन्दा बढी– B (निकै राम्रो)

६५% वा सोभन्दा बढी– B⁻ (राम्रो)

५०% वा सोभन्दा बढी– C (सामान्य)

५०% भन्दा मुनि– C (अनुत्तीर्ण)

७. विविध

क) यो पाठ्यक्रम शैक्षिक सत्र वि.सं. २०७०/०७१ (सन् २०१४) देखि लागु हुने छ ।

ख) यस पाठ्यक्रमको पढाइ सत्र प्रणालीअनुसार चार सत्रमा पुरा हुने छ ।

ग) यस पाठ्यक्रमअन्तर्गतका चार सत्रमा क्रमशः पहिलो सत्रमा के. आ. १६, दोस्रो सत्रमा के.आ. १६, तेस्रो सत्रमा के. आ. १८ र चौथो सत्रमा के. आ. १२ गरी जम्मा ६२ के. आ. का पाठ्यांशहरू रहने छन् ।

घ) यस पाठ्यक्रमअन्तर्गतका पहिलो तथा दोस्रो सत्रका सबै पाठ्यांशहरू अनिवार्य हुने छन् । तेस्रो र चौथो सत्रमा अनिवार्य र ऐच्छिक गरी दुवै प्रकृतिका पाठ्यांश रहने छन् । ऐच्छिक पाठ्यांशहरूको पढाइ विभागले निर्धारण गरेअनुसार हुने छ । यस्ता ऐच्छिक पाठ्यांशहरू विभागद्वारा आफ्नो साधन स्रोतअनुसार निर्धारण गरिने छन् ।

ङ) शोधपत्र वा सृजनपत्रमध्ये कुनै एक पत्र लिनु अनिवार्य हुने छ ।

पाठ्यांश शीर्षक : सामान्य भाषाविज्ञान | पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक
पाठ्यांश कोड : ४५१ | क्रे. आ : ४
तह : एम.ए. | पाठघण्टा : ६४
सत्र : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश भाषा र भाषाविज्ञान, ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान, रूपविज्ञान, वाक्यविज्ञान र अर्थविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै तत्सम्वन्धी प्रायोगिक कार्य अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्न अनुसार रहेका छन् :

- भाषा र भाषाविज्ञानसँग परिचित गराउने
- ध्वनि विज्ञान र यसका शाखाहरूको परिचय दिने
- वर्णविज्ञानका आधारभूत पक्षको जानकारी दिई त्यसको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने
- रूपविज्ञानबारे सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै रूपविश्लेषणसम्बन्धी सिपको विकास गर्ने
- वाक्यविज्ञानका आधारभूत पक्षको ज्ञानका साथै वाक्यविश्लेषणसम्बन्धी सिपको विकास गर्ने
- अर्थविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै अर्थविश्लेषणका विभिन्न ढाँचासँग परिचित तुल्याउने ।

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठघण्टा
	एकाइ एक : भाषा र भाषाविज्ञान	
• भाषाको परिचय र भाषाका विशेषताहरूसँग परिचित हुन	*१.१ भाषाको परिचय *१.२ भाषाका विशेषताहरू	
• साङ्केतिक र कम्प्युटरीकृत भाषाको सामान्य परिचय दिन	१.३ साङ्केतिक भाषा र कम्प्युटरीकृत भाषाको परिचय	
• वैज्ञानिक अध्ययनका रूपमा भाषाविज्ञानको अभिप्राय बोध गर्न	*१.४ वैज्ञानिक अध्ययनका रूपमा भाषाविज्ञानको अभिप्राय	
• सामान्य भाषाविज्ञानका प्रमुख शाखाहरूका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न	*१.५ सामान्य भाषाविज्ञानका प्रमुख शाखाहरूको परिचय	
• प्रायोगिक भाषाविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न	१.६ प्रायोगिक भाषाविज्ञानको सामान्य परिचय • समाज भाषाविज्ञान • मनोभाषाविज्ञान • *त्रुटिविश्लेषण • व्यतिरेकी विश्लेषण	
	एकाइ दुई : ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान	
• ध्वनि विज्ञानको परिचय तथा औच्चारिक, साञ्चारिक र श्रावणिक ध्वनिविज्ञानका	*२.१ ध्वनिविज्ञान र यसका शाखाहरू	

शाखाहरूको परिचय दिन	२.२ ध्वनिविज्ञानका शाखाहरूको सामान्य परिचय • औच्चारिक • साञ्चारिक र • श्रावणिक	
• ध्वनि अवयव र तिनका कार्यहरूको वर्णन गर्न • खण्डीय र खण्डेतरको परिचयसहित भाषिक ध्वनिहरूको वर्गीकरण गर्न • दीर्घता, अनुनासिकता, सुर र बलाघातको परिचय सहित खण्डेतर ध्वनिको परिचय दिन • मानवस्वर र व्यञ्जनको परिचय दिन • अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमालाको परिचय प्राप्त गर्न • नेपाली ध्वनिको आलेखनमा गर्न • वर्णविज्ञानका आधारभूत पक्षहरूको परिचय दिन	२.३ ध्वनि अवयव र तिनका कार्यहरू • प्रेरक अवयव र श्वास मार्ग • स्वरतन्त्री, विवर र अवरोध • स्थान र करण २.४ भाषिक ध्वनिको वर्गीकरण • खण्डीय : स्वर र व्यञ्जन, आक्षरिक र अनाक्षरिक • खण्डेतर • दीर्घता, अनुनासिकता, सुर र बलाघात २.५ मानस्वर र व्यञ्जनको परिचय २.६ अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमालाको परिचय *२.७ नेपाली ध्वनिको आलेखन अभ्यास २.८ वर्णविश्लेषण सिद्धान्तको सामान्य परिचय • व्यतिरेकी वितरण	
• व्यतिरेकी वितरण, परिपूरक वितरण, मुक्त वितरण, ध्वन्यात्मक समानता र ढाँचागत समानता एवम् मितव्ययिता र निर्विषमीकरणसहित वर्णविश्लेषण सिद्धान्तको परिचय दिन • व्यतिरेकी वितरणका आधारमा नेपालीका खण्डीय र खण्डेतर वर्णको निर्धारण गर्न • अक्षर सिद्धान्तको परिचय दिन • नेपाली वर्ण संयोग तथा अक्षरका प्रकार छुट्ट्याउन	• परिपूरक वितरण • मुक्त वितरण • ध्वन्यात्मक समानता • ढाँचागत समानता • मितव्ययिता र निर्विषमीकरण *२.११ नेपालीका खण्डीय र खण्डेतर वर्णको व्यतिरेकी वितरण २.१२ अक्षर सिद्धान्तको परिचय *२.१३ नेपाली वर्णसंयोग तथा अक्षरका प्रकार	
• रूपविज्ञानको परिचय दिन • संरचना, अर्थ तथा परिवेशका आधारमा रूपको निर्धारण गर्न • रूप र संरूपको परिचय दिन	एकाइ तिन : रूपविज्ञान ३.२ संरचना, अर्थ तथा परिवेशका आधारमा रूपको निर्धारण ३.३ रूप र संरूपको परिचय	

• सोदाहरण रूपका प्रकार बताउन	३.४ रूपका प्रकार • मुक्त : प्रकार्यात्मक र रूपायक • बद्ध : सर्ग र धातु • कोशीय : आधार र व्युत्पादक • व्याकरणात्मक	
• रूपतात्त्विक सन्दर्भमा धातु, प्रत्यय, प्रातिपादिक, शब्द र पदको परिचय दिन • रूपविश्लेषण सिद्धान्त अन्तर्गत एकाइ र प्रक्रिया, एकाइ र समायोजन, एकाइ र रूपावलीबारे जानकारी दिन • नेपाली रूपतत्त्वको विश्लेषण गर्न	३.५ रूपतात्त्विक सन्दर्भमा धातु, प्रत्यय प्रातिपदिक शब्द र पदको परिचय ३.६ रूपविश्लेषण सिद्धान्त • एकाइ र प्रक्रिया • एकाइ र समायोजन • एकाइ र रूपावली (प्याराडाइम) *३.७ नेपाली रूपतत्त्वको विश्लेषणसम्बन्धी अभ्यास	
• रूपरचनामा वाक्यार्थ -सन्दर्भबारे संस्कृत व्याकरणका मान्यताको जानकारी प्राप्त गर्न • नेपालीमा व्याकरणात्मक धारा वा कोटिका सङ्केतक रूपहरूको परिचय प्राप्त गर्न • सन्धि र सन्धि व्यवस्थाबारे सामान्य परिचय दिन	३.८ रूपरचनामा वाक्यार्थ सन्दर्भबारे संस्कृत व्याकरणका मान्यता *३.९ नेपालीमा व्याकरणात्मक धारा वा कोटिका सङ्केतक रूपहरूको परिचय ३.१० सन्धि (मोरफोफोनोलोजी) को परिचय • ध्वन्यात्मक परिवेश र सन्धि • रूपात्मक परिवेश र सन्धि • सन्धि नियमन र त्यसको ढाँचा	
• आन्तरिक र बाह्य, नियमित र अनियमित एवम् स्वचालित र अस्वचालित सन्धिको परिचय सहित संस्कृत सन्धिको अवधारणा बताउन • नेपाली सन्धि व्यवस्था, सन्धि नियमनको स्वरूप र ढाँचाबारे परिचय प्राप्त गर्न	३.११ संस्कृत सन्धिसम्बन्धी अवधारणा • आन्तरिक र बाह्य • नियमित र अनियमित • स्वचालित र अस्वचालित *३.१२ नेपाली सन्धिव्यवस्था, सन्धि नियमनको स्वरूप र ढाँचा	
• वाक्य विज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न • पदक्रम र पदावलीको संरचनाको परिचय दिन • व्याकरणात्मक प्रकार्यबारे जानकारी दिन • पदावलीको शाखा र संरचकहरूको परिचय	एकाइ चार : वाक्यविज्ञान ४.१ वाक्य विज्ञानको परिचय ४.२ पदक्रम र पदावली संरचनाको परिचय *४.३ व्याकरणात्मक प्रकार्य • उद्देश्यत्व र विधेयत्व • प्रत्यक्ष कर्म र अप्रत्यक्ष कर्म • शीर्ष (हेड) र विशेषक (स्पेसिफायर) ४.४ पदावलीका शाखा र यसका संरचकहरू	

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर

दिन • निकट घटक विश्लेषण क्रमको सोदाहरण परिचय दिन	४.५ निकट घटक विश्लेषण र घटक क्रम • अनुक्रम • भङ्गक्रम	
• सरल वाक्यका प्रकार्य स्थल र भरक सम्बन्धी मान्यता प्रस्तुत गर्न • अनिवार्य तथा ऐच्छिक, अर्थ परिवर्तक तथा अपरिवर्तक, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक तथा वाच्यान्तरणात्मक रूपान्तरण नियम ठम्याउन	४.६ सरल वाक्यका प्रकार्य स्थल र भरकसम्बन्धी मान्यता *४.७ रूपान्तरण नियमहरूको सामान्य परिचय • अनिवार्य तथा ऐच्छिक • अर्थ परिवर्तक तथा अपरिवर्तक • विध्यर्थक, सम्भावनार्थक तथा वाच्यान्तरणात्मक	
• अवशेष र सञ्चलनको परिचय दिन • रूपान्तरणका मूल प्रतिबन्धनको सामान्य परिचय दिन • वाक्य संयोजक प्रक्रिया, संयुक्त वाक्यका प्रकार र नेपालीमा संयुक्त वाक्यको निर्माण गर्न • एकीकृत वाक्य मिश्रण प्रक्रिया, वाक्यका प्रकार तथा नेपालीमा एकीकृत मिश्र वाक्य निर्माण गर्न	४.८ अवशेष र संचलनको परिचय ४.९ रूपान्तरणका मूल प्रतिबन्धन (कन्स्ट्रेन्ट) *४.१० वाक्य संयोजन प्रक्रिया, संयुक्त वाक्यका प्रकार र नेपालीका संयुक्त वाक्यको निर्माणसम्बन्धी अभ्यास *४.११ एकीकृत वाक्य मिश्रण प्रक्रिया र प्रकार तथा नेपालीका एकीकृत मिश्र वाक्य निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	
• वाक्यसंयोजन प्रक्रिया र संयुक्त वाक्यको प्रकारबारे परिचय दिन • नेपालीका एकीकृत मिश्रवाक्य र विभिन्न प्रकृतिका मिश्र वाक्यको निर्माण गर्न • मिश्र वाक्यका नाम उपवाक्य विशेषण उपवाक्य, क्रियाविशेषण उपवाक्य तथा आश्रयक बारे जानकारी प्राप्त गर्न र तिनको प्रयोग गर्न • नेपालीमा आश्रयकका कार्यको परिचय प्राप्त गर्न	~~४.१२ *वाक्य संयोजन प्रक्रिया र संयुक्त~~ वाक्यको प्रकार ४.१३ पृथकीकृत वाक्य मिश्रण प्रक्रिया र प्रकार *४.१४ नेपालीका एकीकृत मिश्र वाक्य निर्माण सम्बन्धी अभ्यास *४.१५ उपवाक्यको प्रयोगसम्बन्धी अभ्यास • मिश्र वाक्यका नाम उपवाक्य : कर्ता, प्रत्यक्ष कर्म, अप्रत्यक्ष कर्म, पूरक • विशेषण उपवाक्य : सामान्य पूरक • क्रिया विशेषण उपवाक्य : स्थान, प्रक्रिया, रीति, समय आदि बुझाउने • आश्रयक (कम्प्लिमेन्टाइजर) *४.१६ नेपालीमा आश्रयकको कार्य	
• अर्थविज्ञानको क्षेत्र र प्रकृतिबारे परिचय दिन	एकाइ पाँच : अर्थ विज्ञान ५.१ अर्थविज्ञानको क्षेत्र र प्रकृति	

• अर्थविज्ञानको प्रकारसहित सोदाहरण परिचय दिन	५.२ अर्थका प्रमुख प्रकार • अवधारणात्मक अर्थ • निदर्शन र आशय • कोशीय अर्थ र व्याकरणिक अर्थ • साहचर्यात्मक अर्थ र प्रसङ्गार्थ	
• शब्दार्थ सम्बन्धका प्रमुख ढाँचाका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न	*५.३ शब्दार्थ सम्बन्धका प्रमुख ढाँचा • समानार्थकता • विपरीतार्थकता • समावेशार्थकता • समध्वन्यात्मकता	
• कारकीय अर्थका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न	५.४ कारकीय अर्थ	

४.२ प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ । यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभारको नमुना निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण प्रविधि	पाठ्यभार- ३६
एक	*	अध्ययनपत्र लेखन	
दुई	*	समूहकार्य र कक्षा प्रस्तुति	
तिन	*	परियोजना कार्य र गोष्ठीपत्र	
चार	*	अध्ययनपत्र लेखन (व्यक्तिगत र समूहगत)	
पाँच	*	छलफल र प्रस्तुति	
छ	*	द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन	
सात	*	समूहकार्य र कक्षाप्रस्तुति	

थप शिक्षण विधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुने छ । एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन् ।

सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

आर. एच. रबिन्स, सामान्य भाषिकी, (अनु.देवीदत्त शर्मा) चन्डीगढ : हरियाणा हिन्दीग्रन्थ अकादमी ।

एच.ए. ग्लिसन, एन इन्ट्रोडक्सन टु डिस्क्रेस्टिभ लिग्विस्टिक्स होल्ड, न्यु योर्क : रिनेहार्ट ।

एफ. आर. पामर, सिमेन्टिक्स, लन्डन : क्याम्ब्रिज ।

एस. के. बर्मा र अरू, मोडर्न एप्लाइड डलिङ्ग्विस्टिक्स, न्यु दिल्ली : अक्सफोर्ड ।

गिरी, जीवेन्द्रदेव, भाषाविज्ञान, भाषा र भाषिका (२०६३), काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

चूडामणि उपाध्याय रेग्मी, नेपाली भाषाको उत्पत्ति, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

चूडामणि बन्धु, भाषाविज्ञान, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

जी. एन. लिच, सिन्ट्याक्स, पेङ्गुइन बुक्स ।

जोन लियोन्स सैद्धान्तिक भाषाविज्ञान, (अनु. सत्यकाम वर्मा), नई दिल्ली : मुन्सीराम मनोहरलाल ।

टङ्क न्यौपाने र गोविन्दराज भट्टराई भाषाविज्ञानको रूपरेखा, सुनसरी : एन.बी. डी प्रकाशन ।
टङ्क न्यौपाने, ध्वनिविज्ञान, काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
डेभिड क्रिस्टल, अ डिक्सनरी अफ लिङ्ग्विस्टिक्स यान्ड फोनेटिक्स, मेलबर्न : ब्ल्याकवेल पब्लिसिङ ।
देवीप्रसाद गौतम र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान, काठमाडौँ : नवीन प्रकाशन ।
देवीप्रसाद गौतम र प्रेमप्रसाद चौलागाईं, भाषाविज्ञान, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री पसल ।
देवीप्रसाद गौतम र अन्य, सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन्स, २०६७ ।
देवीप्रसाद गौतम, रूपान्तरण व्याकरण, काठमाडौँ : चिरञ्जीवि घिमिरे, २०६१ ।
माधवप्रसाद पोखरेल, ध्वनिविज्ञान र नेपाली भाषाको ध्वनि परिचय, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।
बल्लभमणि दाहाल (सं. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल), भाषिक चिन्तन, काठमाडौ, रत्नपुस्तक भण्डार ।
ब्लुमफिल्ड, भाषा, (अनु. विश्वनाथप्रसाद) वाराणसी : मोतीलाल, बनारसीदास ।
भोलानाथ तिवारी, आधुनिक भाषाविज्ञान, दिल्ली : लिपि प्रकाशन ।
रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तव, अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान : सिद्धान्त एवं प्रयोग, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन ।
रामचन्द्र लम्साल, कोशविज्ञान र नेपाली कोश, काठमाडौं ।
ल्यारी एम. मियाम, फोनोलजी : थ्योरी एन्ड एनलिसिस, हट रिनेहार्ट एन्ड विल्सन ।
वार्ष्णेय, एन इन्ट्रोडक्टरी टेक्स बुक अफ लिङ्ग्विस्टिक्स एन्ड फोनेटिक्स, बरेली : स्टुडेन्ट स्टोर ।
हकेट, ए कोर्स इन मोडर्न लिङ्ग्युस्टिक्स, (भारतीय संस्करण) ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर
भाषाविज्ञान ... कार्यालय कीर्तिपुर

पाठ्यांश शीर्षक : संस्कृत काव्यशास्त्र | पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक
पाठ्यांश कोड : ४५२ | क्रे. आ : ३
तह : एम.ए. | पाठ घण्टा : ४८
सत्र : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा र प्रमुख काव्यतत्त्व, अलङ्कार र रीति तथा वक्रोक्ति सिद्धान्त, रस सिद्धान्त र ध्वनि सिद्धान्तको ज्ञान एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित हुनेछ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- संस्कृत काव्यशास्त्रको परम्परा र त्यसका प्रमुख सिद्धान्तको परिचय दिने,
- संस्कृत काव्यशास्त्रका आधारमा साहित्यिक कृतिहरूको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने ।

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठ घण्टा
१. संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्पराको चर्चा गर्न २. काव्यको परिभाषा र परिचय दिन	एकाइ एक : संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा र प्रमुख काव्यतत्त्व १.१ संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा १.२ प्रमुख काव्य परिभाषा र परिचय	
३. काव्य परिभाषाहरूको तुलनात्मक समीक्षा गर्न ४. शब्दशक्तिको परिचय र प्रकार बताउन ५. काव्यगुणको प्रयोजन बुझ्न र काव्यगुणको वर्गीकरण गर्न ६. प्रमुख काव्यदोषको परिचय दिई तिनको स्वरूप बताउन	*१.३ भामहदेखि जगन्नाथसम्मका काव्य परिभाषाहरूको तुलनात्मक समीक्षा १.४ शब्दशक्ति • शब्दकोटि : वाचक, लक्षक, व्यञ्जक • अर्थकोटि : वाच्यार्थ, लक्षार्थ, व्यङ्ग्यार्थ १.५ काव्यगुण • काव्यगुणको स्वरूप : शब्दार्थपरक गुण, रसपरक गुण, मार्गपरक गुण • काव्यगुणको वर्गीकरण : त्रिगुणवादको स्थापना र तीन गुणको निरूपण १.६ काव्यदोष • काव्यदोषको स्वरूप • प्रमुख काव्य दोष	
• अलङ्कार सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र	एकाइ दुई : अलङ्कार, रीति र वक्रोक्ति सिद्धान्त २.१ अलङ्कार सिद्धान्त	

प्रवर्तनको चर्चा गर्न	• अलङ्कार सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन	
• अलङ्कारको परिभाषा र परिचय दिन	• अलङ्कारको परिभाषा र परिचय	
• अलङ्कार भेद, अर्थालङ्कारको वर्गीकरण गर्न	• *अलङ्कारका भेद : शब्दालङ्कार, अर्थालङ्कार र उभयालङ्कार (सन्दर्भ : मुनामदन खण्डकाव्य)	
• रुय्यकसम्मत अर्थालङ्कारका सार्थ प्रमुख अलङ्कारहरूको सोदाहरण विवेचना गर्न	• रुय्यकसम्मत अर्थालङ्कारको वर्गीकरण • *प्रमुख अलङ्कारको सोदाहरण विवेचना : अनुप्रास, यमक, उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, अर्थान्तरन्यास, श्लेष र संसृष्टि (सन्दर्भ : ऋतुविचार खण्डकाव्य/अलङ्कार परिचय/साहित्य प्रदीप)	
• अलङ्कार सिद्धान्तको समीक्षा गर्न	• *अलङ्कार सिद्धान्तको समीक्षा	
• रीति सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तनको चर्चा गर्न • रीतिको परिभाषा र परिचय दिई वर्गीकरण गर्न • रीतिका आधार पहिचान गर्न • रीतिसँग अलङ्कार, गुणको तुलना गर्न	२.२ रीति सिद्धान्त • रीतिको पृष्ठभूमि र रीति सिद्धान्तको प्रवर्तन • वामनसम्मत रीतिको परिभाषा र परिचय • रीतिका भेद • रीतिका आधार : प्रदेशपरक, गुणपरक, कवि स्वभावपरक • *रीति र गुण तथा रीति र अलङ्कारको सम्बन्ध • वामन उत्तरवर्ती युगमा रीतिको स्वरूप : रीति र मार्ग, रीति र संघटना, रीति र शैली	
• रीति सिद्धान्तको समीक्षा गर्न • वक्रोक्ति सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तनको चर्चा गर्न • वक्रोक्ति सिद्धान्तको परिभाषा दिई यसका प्रकारको निरूपण गर्न • वक्रोक्ति र अलङ्कारको तुलना गर्न • वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा गर्न	• *रीति सिद्धान्तको समीक्षा २.३ वक्रोक्ति सिद्धान्त • वक्रोक्तिको पृष्ठभूमि वक्रोक्ति सिद्धान्तको स्थापना *२.४ वक्रोक्तिको परिभाषा र परिचय • वक्रोक्तिका भेद • वर्ण, पद, वाक्य, प्रकरण र प्रबन्ध वक्रताको निरूपण • वक्रोक्ति र अलङ्कार *२.५ वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा	
• रसको परिभाषा र रससामग्रीको परिचय दिन • रस निष्पत्तिका प्रमुख मान्यता र	एकाइ तिन : रस सिद्धान्त र ध्वनि सिद्धान्त ३.१ रस सिद्धान्त • *रसको परिभाषा र रससामग्री (सन्दर्भ : पिकदूत, राष्ट्रनिर्माता, गौरी)	

साधारणीकरणबारे परिचय दिन	• रस निष्पत्तिका प्रमुख मान्यता • साधारणीकरण	
• रसास्वादको स्वरूपबारे परिचय दिन	* रसास्वादको स्वरूप	
• रसका भेदबारे जानकारी दिन	• रसका भेद	
• रसको मनोवैज्ञानिक आधारबारे जानकारी दिई रससिद्धान्तको समीक्षा गर्न	* रसको मनोवैज्ञानिक आधार * रस सिद्धान्तको समीक्षा	
• ध्वनिसिद्धान्तको स्रोत र स्थापनाबारे जानकारी प्राप्त गर्न	३.२ ध्वनि सिद्धान्त • ध्वनि सिद्धान्त : स्रोत र स्थापना	
• ध्वनिको प्रासङ्गिकता र प्रयोजनबारे परिचय दिन	• ध्वनिको प्रासङ्गिकता र प्रयोजन	
• वस्तुध्वनि, अलङ्कार ध्वनि र रसध्वनिसहित ध्वनिका प्रमुख भेदबारे जानकारी दिन	• वस्तुध्वनि, अलङ्कार ध्वनि र रसध्वनिको निरूपण • ध्वनिका प्रमुख भेद	
• काव्यका श्रेणीबारे परिचय दिन	• काव्यका श्रेणी : उत्तम, मध्यम र अधम काव्य (*सन्दर्भ : पिँजराको सुगा, कालीगण्डकी, मेरो चोक)	
• ध्वनि सिद्धान्तको अन्य काव्य सिद्धान्तसितको सम्बन्ध पहिचान गर्न * ध्वनि सिद्धान्तको समीक्षा गर्न	* ध्वनि सिद्धान्तको अन्य काव्य सिद्धान्तसितको सम्बन्ध * ध्वनि सिद्धान्तको समीक्षा	

प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ । यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि	पाठ्यभार- २७
एक	*	समूह कार्य र कक्षा प्रस्तुति	
दुई	*	शीर्षक केन्द्रित अध्ययन पत्र	
तिन	*	पूर्वाध्ययनको समीक्षा	

थप शिक्षणविधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ । एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन् ।

सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

केशवप्रसाद उपाध्याय, पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

जयन्त मिश्र, काव्य मीमांसा, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन ।

नगेन्द्र, रीति काव्य की भूमिका, वाराणसी : नेशनल पब्लिशिङ हाउस

सोमनाथ शर्मा, साहित्य प्रदीप, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भरतराज पन्त अलङ्कार परिचय, काठमाडौं : नेराप्रप्र ।

मम्मट, काव्य प्रकाश, (टीकाकार आचार्य विश्वेश्वर), वाराणसी : ज्ञान मण्डल लिमिटेड ।

राजवंश सहाय 'हीरा', भारतीय आलोचनाशास्त्र, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी ।

विष्णुप्रसाद पौडेल, संस्कृत काव्यशास्त्र, काठमाडौं : पैडीपुराण प्रकाशन ।

गोविन्दप्रसाद भट्टराई, पूर्वीय काव्यसिद्धान्त, काठमाडौं : नेराप्रप्र ।

पाठ्यांश शीर्षक : पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त
पाठ्यांश कोड : ४५३
तह : एम.ए.
सत्र : पहिलो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रयोगिक
क्रे. आ : २
पाठ घण्टा : ३२

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त समालोचनाका विभिन्न युग र धाराका प्रमुख सिद्धान्तको आधारभूत ज्ञान एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित हुनेछ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्न अनुसार रहेका छन् :

- पाश्चात्य समालोचनाका प्रमुख युग धारा र प्रमुख प्रवृत्तिहरूको जानकारी दिने,
- पाश्चात्य साहित्य चिन्तनका प्रमुख मान्यताहरूको परिचय प्रदान गर्ने
- सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा साहित्य तत्त्वको विशेष पहिचान गर्न र नेपाली साहित्यका विभिन्न धाराका साहित्यकार र तिनका कृतिको मूल्याङ्कन गर्न सक्ने सिप र क्षमताको विकास गर्ने,

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठ घण्टा
	एकाइ एक : पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तको पृष्ठभूमिको अध्ययन	
• पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तको परिचय दिन • पाश्चात्य सभ्यताका विकासका चरणहरूको वर्णन गर्न	१.१ प्रादेशिक र ऐतिहासिक सन्दर्भ • पाश्चात्य सभ्यताका विकासका मुख्य चरणहरू	
• कला र सौन्दर्यशास्त्र सम्बन्धी मान्यताको समीक्षा गर्न	• पाश्चात्य काव्यशास्त्र (साहित्य शास्त्र) तथा समालोचना पद्धतिको विकास प्रक्रियाका मुख्य मुख्य युग एवम् धाराहरू १.२ कला र सौन्दर्य शास्त्र, कलासम्बन्धी आधारभूत मान्यता, कलाको विषयगत र विषयीगत सन्दर्भ, कलाको वर्गीकरण, कान्ट, क्रोचे र हेगेलका कलागत मान्यता	
• समालोचनाको स्वरूप तथा समालोचनाका प्रमुख प्रकार, विधि र प्रकार्यहरू चिन्न • साहित्य सिद्धान्त र समलोचना पद्धतिका मूल केन्द्रकहरूको परिचय दिन	१.३ समालोचनाको स्वरूप तथा प्रमुख प्रकार, विधि र प्रकार्यहरू *१.४ साहित्य सिद्धान्त र समालोचना पद्धतिका मूल केन्द्रहरू : विश्व प्रकृति, स्रष्टा, भावक र कृति	
	एकाइ दुई : प्रायोगिक समालोचनाका प्रमुख पद्धति	
• प्रभाववादी र सिद्धान्तोन्मुख समालोचनाका पद्धतिगत विशेषता पहिल्याउन	२.१ प्रभाववादी र सिद्धान्तोन्मुख (एकल/बहुल) समालोचना (*सन्दर्भ: रामकृष्ण शर्मा, यदुनाथ खनाल, र	

नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय

	तारानाथ शर्माका समालोचना)	
• विधापरक समालोचनाको पहिचान र प्रयोग गर्न	२.२ विधापरक समालोचना (*सन्दर्भ : ईश्वर बराल, इन्द्र बहादुर राई, वासुदेव त्रिपाठी र दयाराम श्रेष्ठका विधाकेन्द्री समालोचना)	
• ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना पद्धतिको उपयोगिता र प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन • नेपाली शोधपरक समालेचनाको स्थिति र प्रवृत्ति पहिल्याउन तथा प्रयोग गर्न • अन्तर्विषयक समालोचनाका विशेषताहरू पहिल्याउन र उपयोग गर्न	२.३ ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना (*सन्दर्भ : बाबुराम आचार्य, दयाराम श्रेष्ठ, शरदचन्द्र शर्माका ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना) २.४ शोधपरक समालोचना (*सन्दर्भ : नेपाली विषयका स्नातकोत्तर, दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधि तहका शोधकार्यहरू) *२.६ अन्तर्विषयक समालोचना (*सन्दर्भ: नेपाली दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधि शोधका साथै मौलिक समालोचना लेखनमा प्रयोग भइरहेका समाजशास्त्रीय, नारीवादी, अभिघात तथा पर्यावरणीय समालोचना)	
• पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्तका प्रमुख काव्यशास्त्रीहरू र तिनका मान्यताको समीक्षा गर्न • अरिस्टोटलका अनुकरण सिद्धान्त र विरेचन सिद्धान्तको अभिप्राय वर्णन गर्न	एकाइ तिन : पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त : प्रमुख काव्यशास्त्रीहरू र तिनका काव्य मान्यता ३.१ एरिस्टोटल : अनुकरण सिद्धान्त र विरेचन सिद्धान्त (*सन्दर्भ: केशव प्रसाद उपाध्यायको 'समको दुखान्त नाट्य चेतना')	
• कलरिजको कल्पना सिद्धान्तको मान्यताको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन • इलियटको काव्यशास्त्रीय परम्परा, व्यक्तिप्रतिभा र निर्वैयक्तिकताको तथा समन्वित सञ्चेतनाको प्रयोगको स्थिति पहिल्याई समीक्षा गर्न • रिचर्डसको मूल्य र सम्प्रेषण सिद्धान्तको परिचय दिई प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन	३.२ कलरिज : कल्पना सिद्धान्तको मान्यता (*सन्दर्भ : देवकोटाका स्वच्छन्दतावादी कविता काव्य) ३.३ टमस स्टर्न इलियट : परम्परा र व्यक्ति प्रतिभा तथा निर्वैयक्तिकता र समन्वित संवेदनाको सिद्धान्त (*सन्दर्भ : वासुदेव त्रिपाठीका लेखनाथ पौडेलको कवित्वको विश्लेषण र मूल्याङ्कन तथा फुटकर समालोचना लेखहरू) ३.४ आई ए. रिचर्ड्स : मूल्य सिद्धान्त र सम्प्रेषण सिद्धान्त	

प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ । यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि	पाठ्यभार- १८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर

एक	*	समूह कार्य र कक्षा प्रस्तुति	
दुई	*	शीर्षक केन्द्रित अध्ययन पत्र	
तिन	*	पूर्वाध्ययन लेखन र समीक्षा	

थप शिक्षणविधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ । एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकताअनुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन् ।

सन्दर्भ पुस्तक

अभि सुवेदी, पाश्चात्य काव्य सिद्धान्त, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

इन्द्रविलास अधिकारी, पश्चिमी साहित्य सिद्धान्त, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

एम.ए.आर. हविव, अ हिस्ट्री अफ लिटरेरी क्रिटिसिजम् यान्ड थिअरी : फ्रम प्लेटो टु द प्रेजेन्ट, अस्ट्रेलिया : ब्ल्याकवेल पब्लिसिङ ।

एम.एच. अब्राम्स र ज्योफ्री गाल्ट हार्फम, अ ग्लोसरी अफ लिटेरेरी टर्म्ज, अस्ट्रेलिया : थोम्सन वार्डस्वोर्थ ।

कृष्ण गौतम, आधुनिक आलोचना : अनेक रूप अनेक पठन, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

चैतन्य, समीक्षा र सौन्दर्य, काठमाडौँ : पाठ्यसामग्री प्रकाशन ।

टेरी इगंल्टन, लिटेरेरी थिअरी : यान इन्ट्रोडक्सन, लन्डन : बेसिल ब्लाकवेल ।

डेभिड लज (सम्पा), मोडर्न क्रिटिसिज्म यान्ड थिअरी, (भाग १ र २), लन्डन : लङ्गम्यान ।

मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

मोहनराज शर्मा, आधुनिक तथा उत्तरआधुनिक पाठकमैत्री समालोचना, काठमाडौँ : क्वेस्ट पब्लिकेसन ।

रामन सेल्डन र अरू, अ रिडर्ज गाइड टु कन्टेम्पोररी लिटररी थिअरी, न्यु दिल्ली : पार्सन ।

वासुदेव त्रिपाठी, पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा (भाग १ र २), ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

विल्बर स्कट, फाइव एप्रोचेज अफ लिटररी क्रिटिसिजम, न्यूयोर्क : कोलायर बुक्स, न्यूयोर्क ।

हाजार्ड आडम्स, क्रिटिकल थिअरी सिन्स प्लेटो, फिलाडेल्फिया : हारकोर्ट ब्रास् ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर

पाठ्यांश शीर्षक : लोकसाहित्य

पाठ्यांश कोड : ४५४

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

के. आ : २

पाठ घण्टा : ३२

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत समेस्टर प्रणालीमा आधारित २ वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । पाठ्यांश लोकसाहित्य सिद्धान्त र नेपाली लोकसाहित्यको विधागत अध्ययन एवम् तत्ससम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

(क) लोकसाहित्यको स्वरूप, विशेषता र प्रयोजनका साथै लोकसाहित्यका विधाको वर्गीकरण, विधागत स्वरूप र तत्त्वको सैद्धान्तिक ज्ञान प्राप्त गरी तिनको विवेचना गर्न सक्षम तुल्याउने,

(ख) लोकसाहित्य र सिर्जित साहित्यका बिचको सम्बन्धको निरूपण गर्ने तथा लोकसाहित्यको अध्ययन र शोधका प्रमुख प्रक्रिया र पद्धतिहरूको जानकारी दिने,

(ग) नेपाली लोकसाहित्यका विभिन्न विधा उपविधाका स्वरूप र प्रकारहरूको पहिचानका साथै विश्लेषण गर्ने,

(घ) सम्बद्ध विधा र क्षेत्रका प्रमुख व्यक्तित्व र तिनका योगदानको आकलन गरी मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने,

(ङ) उपर्युक्त विभिन्न सन्दर्भमा नेपाली लोकसाहित्यप्रति अभिरुचि लिई यस क्षेत्रमा प्राज्ञिक क्रियाशीलताको अभिवृद्धि गर्ने ।

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठ घण्टा
	एकाइ एक : लोकसाहित्य सिद्धान्त	
• लोकवार्ताको परिचय दिई यसको अध्ययन क्षेत्रको पहिचान गर्न	१.१ लोकवार्ताको परिचय र यसको अध्ययन क्षेत्र	
• लोकसाहित्यको परिचय, परिभाषा, विशेषता, प्रयोजन र महत्त्व बताउन	१.२ लोकसाहित्यको परिचय, परिभाषा, विशेषता, प्रयोजन र महत्त्व,	
• लोकसाहित्य र सिर्जित साहित्यको तुलना गर्न	*१.३ लोकसाहित्य र सिर्जित साहित्यका बिचको सम्बन्ध र साम्य वैषम्य,	
• लोकसाहित्यका पद्धतिबारे परिचय प्राप्त गर्न	१.४ लोकसाहित्यका अध्ययन पद्धतिको सामान्य परिचय	
	एकाइ दुई : नेपाली लोकसाहित्यको विधागत अध्ययन	
• लोकसाहित्यको विधा सिद्धान्तका आधारमा नेपाली लोकसाहित्यका विधा उपविधाहरूको वर्गीकरण गर्न	२.१ लोकसाहित्यको विधा सिद्धान्तका आधारमा नेपाली लोकसाहित्यका विधा उपविधाहरूको वर्गीकरण	
• नेपाली लोक कविताको परिभाषा, विशेषता र प्रकार बताउन	२.२ नेपाली लोक कविताको परिभाषा, विशेषता र तत्त्व	

• नेपाली लोकपद्यको सोदाहरण परिचय दिन	• लोकपद्य : सिलोक (कूटपद्य र पहेली समेत), *कवित्त, *दोहा ।
• नेपाली संस्कार गीत, पर्व गीत, श्रमगीत, बाह्रमासे गीत, धार्मिक गीत जस्ता लोकगीतका लोकगीतबारे सोदाहरण परिचय दिन	२.३ नेपाली लोकगीतका प्रकार र तिनको परिचय • संस्कार गीत : मागल, *सगुन, फाग, *रत्यौली, *करात, • पर्व गीत : गौरा, *सैरेलो, मालसिरी, तिज, *सँगिनी, देउसी, *भैलो, *होरी, *वसन्त, • श्रमगीत : *जेठे, रामदली, असारे, *रसिया, दाइँगीत, बाह्रमासे : झ्याउरे, डेउडा, *चुड्का, *रोइला, ख्याली, *कौरा, *सेलो, *हाक्यारे, शिशुगीत/बालगीत, *बाह्रमासा, • धार्मिक गीत : *भोलाउलो, *प्रभाती, आरती र लोक भजन,
• नेपाली लोकगाथाको परिभाषा, विशेषता, तत्त्व र प्रकार बताउन • कर्खा, गाथा, चाँचरी, चैत, धमारी र भारतको सोदाहरण परिचय दिन	२.४ नेपाली लोकगाथाको परिभाषा, विशेषता र तत्त्वहरू २.५ लोकगाथाका प्रकार र तिनको परिचय • कर्खा : भक्ति थापा, • गाथा : सरुमै रानी, *हरि मल्ल राजा, *बिका पनेरू, *डाँफे र मुरली; • चाँचरी : रिपु मल्ल, • चैत : चैतेलो, • धमारी : *सती कलसा, • भारत: *बालाराजा काशीराम,
• नेपाली लोककाव्यको परिभाषा, विशेषता, तत्त्व र प्रकार बताउन • सवाई र लहरीको परिचय दिन	२.६ नेपाली लोककाव्यको परिभाषा, विशेषता र तत्त्वहरू २.७ लोककाव्यका प्रकार र तिनको परिचय • सवाई : *भोटको लडाइँ, लहरी : लोक रामायण (सङ्कलन पूर्णप्रकाश नेपाल यात्री)
• नेपाली लोकनाटकको परिभाषा, विशेषता, तत्त्व र प्रकार बताउन • सोरठी, घाटु र बालनको सोदाहरण परिचय दिन	२.८ नेपाली लोक नाटकको परिभाषा, विशेषता, तत्त्व प्रकारको परिचय : सोरठी (सङ्कलन: हरिहरराज जोशी), घाटु (सङ्कलन धर्मराज थापा), *रामायणको बालुन, *भारत (सङ्कलन: जयराज पन्त)
• नेपाली लोककथाको परिभाषा, विशेषता र	२.९ नेपाली लोककथाको परिभाषा, विशेषता र

तत्त्व बताउन	तत्त्वहरू	
• मिथक, अनुश्रुति, परिकथा, नीतिकथा र अतिरञ्जित कथाको सोदाहरण परिचय दिन	२.१० लोककथाका प्रकार तिनको परिचय • मिथक : सुम्निमा र पारुहाङ, • अनुश्रुति : विरुपाक्ष,	
	• परिकथा : सुनकेसरी मैयाँ, • नीतिकथा : *बाबु फाल्ने डोको, • अतिरञ्जित कथा : *धर्मपाल राजकुमार,	
• नेपाली लोकोक्ति र टुक्काको परिचय तथा विशेषता बताउन • गाउँखाने कथा, उखान र टुक्काको सोदाहरण परिचय दिन	२.११ नेपाली लोकोक्ति र टुक्काको परिभाषा र विशेषता • गाउँखाने कथा : अड्को, *झ्याँगा, घाउटा, *झिट्टा, • उखान • *टुक्का	
--	एकाइ तिन : नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन-परम्परा	
• नेपाली लोकसाहित्यको सङ्कलन/ सम्पादन गर्न र यसको परम्परा र उपलब्धिको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न • नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन/ अनुसन्धान कार्यमा प्रवृत्त हुन र यसका परम्परा र उपलब्धिहरू बताउन	३.१ नेपाली लोकसाहित्यको सङ्कलन/सम्पादन : परम्परा र उपलब्धि *३.२ नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन/ अनुसन्धान : परम्परा र उपलब्धि	

प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ। यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण प्रविधि	पाठ्यभार- १८
एक	*	समूह कार्य र कक्षा प्रस्तुति	
दुई	*	शीर्षक केन्द्रित अध्ययन पत्र	
तिन	*	पूर्वाध्ययन लेखन र समीक्षा	

*थप शिक्षणविधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ। एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन्।

सन्दर्भ / पुस्तक

कृष्णप्रसाद पराजुली, नेपाली उखान र गाउँ खाने कथा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

कृष्णप्रसाद पराजुली, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन ।

मोतीलाल पराजुली, नेपाली लोकगाथा, पोखरा : श्रीमती तारादेवी पराजुली ।

कुन्दनलाल उप्रेती, लोकसाहित्य के प्रतिमान, अलिगढ : भारत प्रकाशन मन्दिर ।

कुसुमाकर न्यौपाने, गोपीचनको नाटिका, पोखरा : स्वयम् ।

----, रामायणको नाटिका, पोखरा : स्वयम् ।

कृष्णदेव उपाध्याय, लोकसाहित्य की भूमिका, इलाहावाद : साहित्य भवन ।

गिरी, जीवेन्द्रदेव, हाम्रा लोकगाथा, काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

---- नेपाली लोकसाहित्यमा जन जीवन, काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

चूडामणि बन्धु, लोकसाहित्य, काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।

जयराज पन्त, धमारीको परिचय, काठमाडौं : गुड्डु पन्त ।

तुलसी दिवस, नेपाली लोककथाको अध्ययन, काठमाडौं : नेराप्रप्र ।

तुलसी दिवस (सम्पा.) नेपाली लोक संस्कृति संगोष्ठी, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

त्रिलोचन पाण्डेय, लोकसाहित्य का अध्ययन, इलाहावाद : लोकभारती प्रकाशन ।

देवकान्त पन्थ डोटेली लोकसाहित्य, काठमाडौ : नेपाल तथा एशियाली अध्ययन केन्द्र, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदी, नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना, काठमाडौं : त्रि.वि.कीर्तिपुर,पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

पौडेल, राजेन्द्रप्रसाद, कमलाखोंजको लोकगीतको सङ्कलन, वर्गीकरण र मूल्याङ्कन, (स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०४३ ।

पूर्णप्रकाश नेपाल यात्री, भेरी लोकसाहित्य, काठमाडौं, ने.रा.प्र.प्र. ।

प्रदीप रिमाल, कर्णाली लोकसंस्कृति (खण्ड ५ : साहित्य, संगीत, कला), काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रतिष्ठान ।

मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, लोकवार्ताविज्ञान र लोकसाहित्य, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

मोतीलाल पराजुली, नेपालमा प्रचलित नृत्य र नृत्यनाटिकाहरू, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

विजय चालिसे, डोटेली लोकसंस्कृति र साहित्य, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

हंसपुरे सुवेदी, नेपाली लोकजीवन र लोकविश्वास, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

पाठ्य घण्टा : ३२

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश निबन्ध सिद्धान्त, आधुनिक नेपाली निबन्धको विकासप्रक्रिया तथा प्रमुख नेपाली निबन्धकार र तिनका निर्धारित कृतिहरूको अध्ययन एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको साधारण उद्देश्य निम्न अनुसार रहेका छन् :

- निबन्धको सैद्धान्तिक परिचय दिने
- नियात्रा, आत्मकथा, संस्मरण, हास्यव्यङ्ग्य, निवार्ता, पत्रसाहित्य एवम् दैनिकीका स्वरूप र संरचनाबारे सैद्धान्तिक जानकारी दिने
- आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रमुख स्रष्टाको परिचय, प्रवृत्ति र योगदानको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- आधुनिक नेपाली निबन्धका निर्धारित कृतिको आस्वादनका साथै विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न सक्षम तुल्याउने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठ घण्टा
	एकाइ एक : निबन्धको सैद्धान्तिक स्वरूप	
• निबन्धको स्वरूप निर्धारण गर्न	१.१ निबन्धको स्वरूप	
• निबन्धको परिभाषा र परिचय दिन	१.२ निबन्धको परिभाषा र परिचय	
• निबन्धको विशेषता बताउन	१.३ निबन्धका विशेषता	
• निबन्धका विधागत तत्त्वहरूको परिचय दिन	१.४ निबन्धका तत्त्व	
• निबन्धका प्रकारहरू देखाउन	*१.५ निबन्धका प्रकार	
	एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली निबन्धको विकासक्रम र उपलब्धि	
• नेपाली निबन्धको पृष्ठभूमि र प्रक्रियाको चर्चा गर्न	२.१ आधुनिक नेपाली निबन्धको विकास प्रक्रिया	
• आधुनिक नेपाली निबन्धको चरण तथा भेदगत प्रयोग र प्रमुख प्रवृत्तिहरू केलाउन	२.२ आधुनिक नेपाली विकासका विभिन्न चरण तथा मोड र तिनका प्रमुख प्रवृत्ति र उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन	
• आधुनिक नेपाली निबन्धका उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन गर्न		
	एकाइ तिन : आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रमुख स्रष्टा र तिनका निर्धारित कृतिको अध्ययन	
• निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न	३.१ निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : निबन्ध यात्रा, मुख्य प्रवृत्ति	
• निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी तिनको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग	• 'कला र जीवन' निबन्धको विवेचना	

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय कोरिडोर

व्याख्या गर्न	*'साहित्यमा शिवत्व' निबन्धका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	
• निबन्धकार शङ्कर लामिछानेका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न • निबन्धकार शङ्कर लामिछानेका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	३.२ निबन्धकार शङ्कर लामिछाने : निबन्ध यात्रा, मुख्य प्रवृत्ति र योगदान • एब्स्ट्र्याक्ट चिन्तन-प्याज निबन्धको विवेचना *'खै वुभिँदैन'का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	
• हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्यालका निबन्ध यात्रा प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न • हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्यालका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	३.४ हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्याल : निबन्ध यात्रा, मुख्य प्रवृत्ति र योगदान • असनको डबली निबन्धको विवेचना *महापुरुषको सङ्गतका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	
• निबन्धकार कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न • निबन्धकार कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	३.३ निबन्धकार कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति * गौतम बुद्धको चिठ्ठी अशोकको नाममा निबन्धको विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	
• नियात्राकार तारानाथ शर्माका निबन्ध यात्रा प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न • नियात्राकार तारानाथ शर्माका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	३.६ नियात्राकार तारानाथ शर्मा : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति *पातालमा बिलाउने रोग निबन्धका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	

प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ। यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण प्रविधि	पाठ्यभार- १८
एक	*	समूह कार्य र कक्षा प्रस्तुति	
दुई	*	शीर्षक केन्द्रित अध्ययन पत्र	
तिन	*	पूर्वाध्ययन लेखन र समीक्षा	

विशिष्ट शिक्षण विधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ। एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन्।

सहायक/ सन्दर्भ पुस्तकहरू

ईश्वर बराल, (सम्पा), सयपत्री, ललितपुर : साझा प्रकाशन।

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, नेपाली निबन्ध समालोचना, काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन।

गोपीकृष्ण शर्मा, नेपाली निबन्ध परिचय, काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार।

गोपीकृष्ण शर्मा, नेपाली निबन्ध परिचय, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

भिक्टर प्रधान, नेपाली जीवनी र आत्मकथाको सैद्धान्तिक तथा ऐतिहासिक विवेचना, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

राजेन्द्रप्रसाद पौडेल, केही सञ्चरण : केही विचरण, काठमाडौं : हिमशिखर २०६८ ।

~~राजेन्द्र सुवेदी, (सम्पा.) स्नातकोत्तर नेपाली निबन्ध, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन ।~~

रामनाथ ओझा, शङ्र लामिछानेको निबन्धकारिता, काठमाडौं : पालुवा प्रकाशन ।

----- व्यङ्ग्य सिद्धान्त, परम्परा र प्रवृत्ति, काठमाडौं : वाङ्मय प्रकाशन गृह ।

रामलाल अधिकारी, नेपाली निबन्ध यात्रा, दार्जिलिङ : नेपाली साहित्य सञ्चयिका ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली फुटकर कविता

पाठ्यांश कोड : ४५६

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे. आ : ३

पाठ्य घण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित २ वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप र नेपाली कविताको विकास प्रक्रियाको परिचय दिई निर्धारित कविताको आस्वादन र बोध, तिनको व्याख्या, विश्लेषण एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नअनुसार रहेका छन् :

- कविता सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली कविताको विकास प्रक्रियाको जानकारी दिने,
- आधुनिक नेपाली कविताको परिष्कारवादी धारा र स्वच्छन्दतावादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित फुटकर कविताको आस्वादन र विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने,
- आधुनिक नेपाली कविताको, प्रयोगवादी एवम् समसामयिक धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित फुटकर कविताको आस्वादन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न समक्ष बनाउने ।

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय	पाठ घण्टा
	एकाइ एक : कविता सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरण (२०३६ पूर्व) को विकास-प्रक्रिया	
• पूर्वीय तथा पाश्चात्य सन्दर्भमा कविताको सैद्धान्तिक परिचय दिन	१.१ कविता सिद्धान्त संस्कृत र पाश्चात्य सन्दर्भमा कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप (कविताको विधागत स्थिति : कविताको स्वरूप, परिभाषा, कविताका तत्त्व, लय विधानका विभिन्न प्रकार, विधागत वर्गीकरण, कविताका लघु र लघुतम उपविधा)	
• आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरणको विकास प्रक्रियाबारे विवेचना गर्न	१.२ आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरणको विकास प्रक्रिया	
• आधुनिक नेपाली कविताको प्रवर्तन प्रक्रिया बुझ्न	(क) आधुनिक नेपाली कविताको प्रवर्तन प्रक्रिया	
• आधुनिक नेपाली कविताका प्रथम चरण परिष्कारवादी धाराको विवेचना गर्न	(ख) आधुनिक नेपाली कविताको परिष्कारवादी धाराको विवेचना	
• आधुनिक नेपाली कविताका स्वच्छन्दतावादी प्रगतिवादी धाराको विवेचना गर्न	(ग) आधुनिक नेपाली कविताको स्वच्छन्दतावादी, प्रगतिवादी धाराको विवेचना	
• आधुनिक नेपाली कविताको प्रयोगवादी धाराको	(क) आधुनिक नेपाली कविताको प्रयोगवादी	

विवेचना गर्न	धाराको विवेचना	
• उत्तरवर्ती चरणका नेपाली कवितामा राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक तथा सञ्चार सन्दर्भको प्रभावको समीक्षा गर्न • उत्तरवर्ती चरणमा क्रियाशील पूर्ववर्ती काव्य धाराका प्रमुख प्रवृत्ति र प्रतिभाको पहिचान गर्न • उत्तरवर्ती चरणका नव नव रूप, प्रवृत्ति र प्रमुख प्रतिभाको परिचय दिन • उत्तरवर्ती चरणका प्रमुख लय ढाँचा (वर्णमात्रिक, गद्य, गीति र गजल समेत) को पहिचान गर्न	एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली कविताको उत्तरवर्ती चरण (२०३६ पछि) का प्रवृत्ति र उपलब्धि २.१ उत्तरवर्ती चरणका नेपाली कवितामा राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, सञ्चार सन्दर्भको प्रभाव *२.२ उत्तरवर्ती चरणमा क्रियाशील पूर्ववर्ती काव्यधाराका प्रमुख प्रवृत्ति र प्रतिभाको पहिचान २.३ उत्तरवर्ती चरणका नव नव रूप, प्रवृत्ति र प्रमुख प्रतिभाको पहिचान *२.४ उत्तरवर्ती चरणका प्रमुख लय ढाँचा (वर्णमात्रिक, गद्य, गीति र गजल समेत) को प्रयोग पक्षको परिचय	
• कवि लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न • 'पिँजराको सुगा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न • कवि बालकृष्ण समको कवित्वको विकास क्रम, प्रमुख चरण, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न • 'स्वर्ग र देवता' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	एकाइ तिन : आधुनिक नेपाली कविताका परिष्कारवादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता ३.१ कवि लेखनाथ पौड्यालका काव्य प्रवृत्ति र योगदान (क) लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विकास क्रमका प्रमुख चरण, मुख्य काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना *(ख) लेखनाथ पौड्यालको 'पिँजराको सुगा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या ३.२ कवि बालकृष्ण समका काव्यप्रवृत्ति र योगदान (क) बालकृष्ण समको कवित्वको विकास क्रम, प्रमुख चरण, प्रमुख काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना *(ख) समको स्वर्ग र देवता कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	
• देवकोटाको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न	एकाइ चार : आधुनिक नेपाली कविताको स्वच्छन्दतावादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता ४.१ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका काव्य प्रवृत्ति र योगदान	

	(क) देवकोटाको कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, प्रमुख काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना
• देवकोटाका 'हुरीको गीत' र 'शाहजहाँको इच्छा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न	*(ख) देवकोटाका 'हुरीको गीत', 'शाहजहाँको इच्छा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
• कवि माधव घिमिरेको कवित्वको विकास क्रम, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना गर्न	४.२ माधव घिमिरेका काव्य प्रवृत्ति र योगदान (क) घिमिरेको कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, प्रमुख काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना
• 'दुलही हिमाल काञ्चनजङ्घा' कविता र 'परन्तु यौटै मूर्तिमा विराट्' गीतको विवेचना तथा तिनका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या गर्न ।	*(ख) कवि घिमिरेका 'दुलही हिमाल काञ्चनजङ्घा' कविता र 'परन्तु यौटै मूर्तिमा विराट्' गीतको विवेचना तथा तिनका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
	एकाइ पाँच : आधुनिक नेपाली कविताका प्रयोगवादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता
• मोहन कोइरालाको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न	५.१ कवि मोहन कोइरालाका काव्य प्रवृत्ति र योगदान (क) कवि मोहन कोइरालाका कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, प्रमुख प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना
• कोइरालाको 'फर्सीको जरा' कविताको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न	
	*(ख) कोइरालाको 'फर्सीको जरा' कविताको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
• कवि बैरागी काइँलाका विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न	५.२ कवि बैरागी काइँलाका काव्य प्रवृत्ति र योगदान (क) बैरागी काइँलाको कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, प्रमुख काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना
• 'पर्वत' कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न	*(ख) बैरागी काइलाको 'पर्वत' कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
	५.३ कवि ईश्वरवल्लभका काव्य प्रवृत्ति र योगदान
• कवि ईश्वर वल्लभको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न,	(क) ईश्वरवल्लभको कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, प्रमुख काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना
• 'बाँकी अर्चना' कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न ।	*(ख) ईश्वरवल्लभको ! 'बाँकी अर्चना'

		कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	

प्रायोगिक कार्यका लागि निर्दिष्ट शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहने छ । यसको पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि एवं पाठ्यभार निम्नानुसार हुने छ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षण विधि	पाठ्यभार- २७
एक	*	समूह कार्य र कक्षा प्रस्तुति	
दुई	*	शीर्षक केन्द्रित अध्ययन पत्र	
तिन	*	पूर्वाध्ययन लेखन र समीक्षा	

थप शिक्षण विधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ । एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकताअनुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सक्ने छन् ।

पाठ्यपुस्तक

वासुदेव त्रिपाठी, दैवज्ञराज न्यौपाने, केशव सुवेदी, (सम्पा.), नेपाली कविता (भाग ४), ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

सहायक/सन्दर्भ

अभि सुवेदी र अरू (सम्पा.), समकालीन नेपाली कविता, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
कृष्णहरि बराल, संदृष्टि, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, काठमाडौँ : ने रा प्र प्र ।
खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
जगदीशचन्द्र भण्डारी, प्रगतिवादी नेपाली कविता : रेखाङ्कन र विश्लेषण, काठमाडौँ : मुन्नी भण्डारी ।
जगदीश शमशेर राणा, दश दृष्टिकोण, काठमाडौँ : श्रीमती भुवन राणा ।
ताराकान्त पाण्डेय, प्रगतिवाद र कविता, काठमाडौँ : शिला योगी ।
तारानाथ शर्मा, सम र समका कृति, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
नेत्र एटम, समालोचनाको स्वरूप, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
नेत्र एटम, नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना, काठमाडौँ : एकता प्रकाशन ।
भानुभक्त पोखरेल, कवि माधव घिमिरे र उनको काव्यचिन्तन, काठमाडौ : साझा प्रकाशन ।
मार्जोरी बोल्टन, द एनाटोमी अफ पोएट्री, न्यु दिल्ली : कल्याणी पब्लिसर्स ।
रमेश श्रेष्ठ, नेपाली कविताको प्रवृत्ति, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
लक्ष्मणप्रसाद गौतम, समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति, काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन ।
लक्ष्मणप्रसाद गौतम, समकालीन नेपाली कविताको विम्बपरक विश्लेषण, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
वासुदेव त्रिपाठी, नेपाली कविताको सिंहावलोकन, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।